

нальних кодексів. Як правило, використовувалися принципи кримінальної відповідальності, викладені в Кодексі, та визначення певних складів злочинів. Федеральне ж законодавство залишилося без змін взагалі, хоча Модельний кримінальний кодекс був в першу чергу зорієнтований на реформу загальнодержавної ланки кримінального законодавства, так як кожний зі штатів прийняв свій власний варіант кодексу, які в порівнянні між собою мають не надто багато спільних рис. Напевно, відмова штатів цілковито замінити своє законодавство Модельним кримінальним кодексом багато в чому була продиктована і ідея американського федералізму, відповідно до якої, кожний зі штатів намагається зберігати свою ідентичність, а право, безперечно, є одним з елементів ідентичності. Також мали місце і суто утилітарні міркування, адже цілковита заміна кримінального права (не лише законодавства, до речі) вимагала реформування системи правосуддя, пенітенціарної системи, правоохоронних органів, юридичної освіти тощо. Такі зміни були надто незручними для всієї корпорації юристів, тому майбутнє Модельного кримінального кодексу було вирішено задалегідь.

Ольга Геннадіївна ШИРОКОВА-МУРАРАШ,

канд. істор. наук, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету

Уляна Миколаївна БЛОЩЕНА,

студентка Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету

ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ У МІЖНАРОДНІЙ ТА ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАКТИЦІ

Незважаючи на те, що останнім часом приймається безліч заходів щодо профілактики вчинення злочинів неповнолітніми, дана проблема є досить серйозною і тому постає питання про необхідність посилення превентивних заходів і суворого дотримання закону при розгляді справ в судовому провадженні.

Діти — це окрема частина суспільства, які через вікові особливості разом зі своїми різними світоглядами та стереотипами потребують особливого правового статусу, підходу та захисту.

У міжнародних стандартах існує положення, відповідно до якого, у світі та в кожній державі зокрема необхідна окрема система судочинства стосовно дітей, тобто існування та функціонування ювенальної юстиції.

Ювенальна юстиція — це правосуддя у справах неповнолітніх, що включає в себе особливий порядок судочинства, окрему систему судів, а також сукупність ідей, концепцій соціального захисту та реабілітації неповнолітніх правопорушників [1, с. 845].

На сучасному етапі суспільного розвитку ставлення до цього правового інституту досить неоднорідне. З одного боку, до малолітніх злочинців як до особливої групи громадян з особливими правами і підхід потрібен особливий. Діти в силу можливого нерозуміння ситуації більше схильні до впливу, більш довірливі і часом не розуміють, що скоюють злочин. Обов'язок держави — захистити їх і допомогти виправитися. Але, з іншого боку, через те, що злочин вчинено дитиною, наслідки не зменшуються. Існують випадки зловживань своїм віком задля здійснення неправомірних діянь. Тут і виникає дискусія щодо необхідності ювенальної юстиції.

До міжнародно-правових актів, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх та поведження з неповнолітніми засудженими, відносяться: Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх, відомі як «Пекінські правила» 1985 р.; Керівні принципи ООН для попередження злочинів серед неповнолітніх 1990 р.; Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі, 1990 р.; Керівні принципи щодо дій в інтересах дітей в системі кримінального правосуддя 1997 р.

Основними принципами ювенальної юстиції у міжнародному праві є: цінність особистості неповнолітнього; активне використання в судовому процесі даних про неповнолітніх, умови їх життя і виховання, отриманих судом у встановленому законом порядку; посилення охоронної функції суду по відношенню до неповнолітніх; зменшення розміру покарання за фактом неповноліття; наявність системи спеціалізованих допоміжних служб.

Проблема подолання злочинності неповнолітніх — це проблема не тільки наших днів. Її намагаються вирішити законодавці та практики з давніх часів.

Перші спроби захистити неповнолітнього від несправедливо жорстокої кари виникли ще в римському праві, зокрема, в Дигестах Юстиніана зазначалось, що захист осіб у віці до 25 років стосовно угод майнового характеру здійснюють їхні опікуни. Проте, якщо неповнолітній умисно вчинить злочин, тоді допомога йому не надавалась [2, с. 90].

У збірнику німецьких законів «Швабському зерцалі» XII ст. та в кримінально-судовому положенні короля Карла V, яке мало назву «Кароліна», згадується про злочинців, які «по своєму малому віці попередньо позбавлені розсудливості». Закон встановлював заборону на застосування смертної кари щодо осіб у віці до 14 років, однак у ньому містилися певні застереження, якщо злодій, який за віком наближається до 14 років, вчинив крадіжку, яка визнавалася значною або була вчинена за обтяжуючих обставин (поєднана з насильством), тоді застосовувався принцип — «злий умисел заміняє недостатній вік» і до неповнолітнього застосовувалось покарання у виді смертної кари [3, с. 114].

Першою причиною створення ювенального судочинства було різке зростання злочинності неповнолітніх у XIX ст. За експертними оцінками тільки в Парижі неповнолітні щороку здійснювали до 20 000 злочинів, Римі — до 13 000, Нью-Йорку — до 30 000 (на ті часи це вкрай багато), залишаючись, як правило, рецидивістами протягом усього життя (рівень рецидиву становив близько 90 %). При цьому рівень особливо тяжкого рецидиву (вчинення після звільнення з-під варті злочину більш тяжкого, ніж те, за яке особу було засуджено) в країнах Європи оцінюється в 80 % [8, с. 144].

Метою норм міжнародного права, які покладені в основу регулювання судочинства щодо неповнолітніх, є створення сприятливих умов для встановлення причин здійснення злочину та пошуку ефективних методів впливу з урахуванням конкретних даних про особу для досягнення соціальної реабілітації.

Причини вчинення злочинів неповнолітніми можуть бути дуже різними, це насамперед результат відсутності позитивного впливу сім'ї, школи, суспільства або в загалі їх негативний вплив. Це може бути неправильне виховання у сім'ї, грубе ставлення батьків один до одного, інформаційний вплив (наприклад, телевізор, інтернет), який пропагує всездозволеність. Це може бути і вплив компанії. Але всі ці приклади є проявом деградації суспільства, знецінення моральних якостей. Суспільство може подолати цю проблему і виправити становище, зокрема, значно знизити рівень злочинності і попередити її. Але це має бути комплексний підхід, який охо-

пиль і реформування судової системи, і політику держави у цьому напрямку, яка має повернутися до дитячих проблем.

У США була сформована така структура «ювенальної юстиції»: створення спеціальних законів щодо неповнолітніх — виділення місця для спеціальних суддів — виникнення посади опікуна — широке залучення громадськості. Враховуючи вищенаведене, характерними для цієї структури були такі принципи: індивідуальний підхід до дитини; спеціальна процедура судового розгляду справ про обвинувачення неповнолітніх; наголос на допомогу неповнолітнім, а не їх покарання; реалізація обраних заходів для неповнолітнього державним опікуном і громадськістю; обговорення з опікунами і батьками призначення виховних та лікувальних заходів [4, с. 165].

У Франції ювенальна юстиція з'явилася набагато пізніше, ніж в інших європейських країнах, і потребувала немалих зусиль. Всі часи значне місце посідав суд присяжних, і тому тільки в цій країні з самого початку було передбачено крім створення одноособового судді, ще й трибуналу у справах неповнолітніх, а згодом і створення суду присяжних у справах неповнолітніх [6, с. 94].

У Китаї правосуддя у справах неповнолітніх визначається традиційними громадськими та сімейними принципами, заснованими на історичних національних ідеях, притаманних цій країні. Це конфуціанство, спільність, колективізм. Для китайської ювенальної системи характерна відсутність сліпого і бездумного перенесення небезперечних західних штампів у китайську самобутню дійсність. Особливі нюанси в цю сферу привнесли наслідки національної демографічної політики з її основною вимогою «одна сім'я — одна дитина», що за певних витрат об'єктивно зміцнило виховні функції, права та обов'язки батьків і старшого покоління взагалі по відношенню до неповнолітніх.

Розуміючи, що скоротити рівень злочинності можна лише через роботу з молоддю, так званими «групами ризику», і підйомом культурно-морального рівня, в ряді країн Європи пішли шляхом активного втручання громадської самодіяльності у внутрішньосімейні відносини [7, с. 485].

Поряд з цим у Німеччині, Англії і США виникли конфесійні суспільства для допомоги вихованню дітей, які потребують підтримки.

У США ж, незважаючи на схожість з європейцями в деяких поглядах на соціалізацію (знамениті бойскаутські рухи були створено саме як альтернатива проведенню часу підлітків групи ризику [7, с. 489], з'явилися нетрадиційні правові тенденції. Була запропонована концепція особливого судочинства для неповнолітніх

з виведенням їх в окрему, фактично суперправову групу. Новаторами в цьому питанні вважається Австралія (де з 1894 року почали з'являтися щорічні звіти Державної дитячої ради) та США [9, с. 429].

При роботі із неповнолітніми вважаємо, що обов'язковою умовою має бути судово-психіатрична експертиза по відношенню до цієї категорії осіб, адже висновок експерта допоможе судді при здійсненні судочинства, наприклад із виявленням мотиву вчинення злочину. Хотілося б відмітити, що справи неповнолітніх — особливі справи, тому їх повинні розглядати судді, здатні побачити ці особливості, судді, підготовлені до цього, які володіють основами педагогіки, дитячої психології. Вказані знання необхідні для того, щоб побудувати спілкування із врахуванням особливостей дитини.

Вважаємо, що насамперед потрібні заходи для профілактики підліткової злочинності; ще потрібно пояснювати, залучати батьків, психологів і психіатрів — загалом, робити все, щоб дитина відірвалася від помилкових центрів впливу і не пішла на повторний злочин.

Міжнародна та вітчизняна практика свідчать, що запровадження ювенальної юстиції є важливим чинником позитивного впливу на суспільство і укріплення місцевих громад. Ефективною складовою ювенальної юстиції є програми відновного правосуддя: це й виховний вплив на правопорушника, і профілактика скоєння повторних правопорушень, і сприяння соціальній адаптації та реінтеграції правопорушників [5].

Ювенальна юстиція — це не лише «дитячий» суд; це — низка соціальних, психологічних та інших служб для дітей; це — програми, які покликані відновити, відкоригувати поведінку дитини до «нормальної», відновити справедливість шляхом покладення на дитину певних зобов'язань. Таким чином, можна зробити висновок, що поняття «ювенальна юстиція» та «кримінальна юстиція» — зовсім не тотожні.

Питання запровадження ювенальної юстиції та відновного правосуддя для України є дуже актуальним, оскільки стан підліткової злочинності в державі викликає глибоку занепокоєність та зумовлює необхідність пошуку нових засобів її попередження.

Можливість створення в Україні ювенальної юстиції викликала багато суперечок. Курс, який вибрала наша країна у цьому питанні, прописаний в указі президента «Про концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні». Цей рамковий документ містить фундаментальне положення — впровадження так званого відновного підходу. Це означає, що неповнолітній злочи-

нець розглядається державою насамперед не як об'єкт репресії, а як об'єкт реабілітації.

Ставлення різних верств населення, зокрема науковців, релігійної громади до ювенальної юстиції є досить різним. Релігійні організації вкрай негативно налаштовані, адже зводять дане поняття до того, що діти зможуть поскаржитися на батьків за те, що останні з ними жорстоко поводяться. Це насправді зовсім не суть ювенальної юстиції, бо це буде дуже серйозна і важлива галузь регулювання стосунків закону і неповнолітніх. Вона стосується всіх сфер життя неповнолітнього, який є в конфлікті з законом. Обурення пересічних громадян також дуже серйозне, але не через те, що ними досліджено всі тенденції даного явища, а тому що наші сусіди, а саме Російська Федерація, де вже є ювенальна юстиція, зробили багато невірних кроків, а з цього вийшло багато негараздів.

Згідно з чинним Кримінальним кодексом, до кримінальної відповідальності можуть бути притягнуті тільки ті особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося 16 років. Діти віком від 14 до 16 років відповідають тільки за деякі злочини — серед них умисне вбивство, теракт, зґвалтування, пошкодження транспортних шляхів, бандитизм та інші злочини, які прийнято кваліфікувати як тяжкі або середньої тяжкості.

В національному законодавстві України містяться всі основні стандарти щодо прав дитини, які гарантовані міжнародним правом, але проблемою залишається реалізація цих прав на практиці і відповідне встановлення узаконених процедур. Практика довела, що, наприклад, судова система не готова захищати права та інтереси дітей. Судді при розгляді справ, що стосуються захисту прав дітей, не завжди мають уявлення про європейські стандарти в цій сфері. Зміна законодавства спричиняє зміни в судовій практиці, а вони вимагають від виконавчої влади певних дій.

Україні та іншим державам потрібно забезпечити наявність і доступність процедур правового захисту для дітей і груп дітей, які цього потребують, на міжнародному рівні. А дана діяльність повинна бути всеохопною й включати судові та несудові процедури (посередництво, допомогу та людський фактор у вирішенні питань, пов'язаних з особливою групою населення).

Л і т е р а т у р а

1. *Большой юридический словарь*. — 3-е изд., доп. и перераб. / А. Я. Су-хареv. — М. : ИНФРА-М, 2009. — 858 с.

2. *Дигесты Юстиниана*: Избранные фрагменты / пер. и примеч. И. С. Перетерского. — М., 1984. — 201 с.
3. *Каролина*: Уголовно-судебное уложение Карла V. — Алма-Ата, 1967. — 151 с.
4. *Кримінальна юстиція*: проблеми міжнародного співробітництва. — М. : Бек, 2005. — 296 с.
5. *Міністерство соціальної політики* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article;jsessionid=2EC68285F873B6A438033467D2A4A1F5?art_id=148653&cat_id=138169
6. *Преступление и наказание* в Англии, США, Франции, ФРГ, Японии. Общая часть / отв. ред. Н. Ф. Кузнецова. — М., 1991. — 288 с.
7. *Рубашева А. М.* Очерк системы борьбы с детской заброшенностью и преступностью в Америке и Западной Европе // *Дети-преступники* / под ред. М. Н. Гернета. — М., 1912. — 485 с.
8. *Сулакшин С. С.* Проблема инокультурной ювенальной юстиции в современной России / С. С. Сулакшин, М. В. Деева. — М. : Научный эксперт, 2012. — 144 с.
9. *Тарасова Е. П.* Детские суды за границей // *Дети-преступники* / под ред. М. Н. Гернета. — М., 1912. — 430 с.

Олександр Сергійович КУЗЕМБАЄВ,

асистент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВИЙ ЗВИЧАЙ ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Постановка проблеми. У кримінальному праві України, що стало надбанням радянського кримінального права, довгий час панувала точка зору, згідно з якою кримінальний закон є одним та єдиним джерелом кримінального права. В результаті основним об'єктом дослідження став Кримінальний кодекс України (далі — КК України), його структура. При цьому з поля зору випали інші джерела, що містять велику кількість норм кримінального права. Тим часом є підстави вважати, що кримінальний закон — основне, але далеко не єдине джерело кримінального права, що вказує на наявність поджерельності кримінального права України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В цілому проблематиці дослідження джерел кримінального права присвятили публікації такі вітчизняні вчені, як: М. Д. Дурманов, М. М. Ісаєв, М. Д. Шар-